

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

УДК 372. 015. 31 : 502/504 - 027. 31]: 3. 071 – 022. 322

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14879985>

Формування нової екологічної культури у здобувачів освіти в контексті сталого розвитку

Воловик Людмила Михайлівна

кандидат географічних наук, доцент, завідувачка кафедри екології, географії і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі, 08400, місто Переяслав, Київської області, вул. Сухомлинського, 30, тел. 063-828-17-70, e-mail: volovyk0606@ukr.net, ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6914-4561>

Чорноштан Тамара Миколаївна

кандидат філософських наук, доцент, директор Яготинського інституту Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад Міжрегіональна Академія управління персоналом», місто Яготин, Київської області, вул. Винниченка, 19, кв. 32 тел. 067-787-35-69, e-mail: yahotyntmaup@gmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2076-2136>

Ковальська Катерина Володимирівна

кандидат історичних наук, доцент кафедри екології, географії і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі, 08400, місто Переяслав, Київської області, вул. Сухомлинського, 30, тел. 093-787-35-69, e-mail: kovalska1009@ukr.net, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3288-0121>

Прийнято: 16.01.2025 | Опубліковано: 29.01.2025

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні теоретичних засад формування нової екологічної культури у здобувачів освіти у контексті сталого розвитку, викликів сьогодення та впливу російсько-української війни на довкілля. Схарактеризовано особливості формування екологічної культури у здобувачів освіти під час освітнього процесу та позанавчальних заходів, які включають навчання, виховання, розвиток особистості, формування практичних умінь та навичок, спрямованих на застосування у подальшій професійній діяльності. Досліджено ключові чинники формування стану природного і соціального середовища проживання – урбанізацію, індустріалізацію, а також особливості використання природних ресурсів, що досягають критичної межі та суттєво впливають на екосистеми територій, негативно змінюючи їх.

*У роботі використані наступні **методи**: аналізу, синтезу, порівняння, моделювання, прогнозування. Проаналізовано різні аспекти освітнього процесу формування у здобувачів освіти нової екологічної культури в контексті сталого розвитку, враховуючи результати наукових праць з даної тематики українських і зарубіжних учених. У **результатах** розглядаються теоретико-методичні засади формування екологічної культури у здобувачів освіти у зв'язку з різким погіршенням екологічної ситуації внаслідок господарської діяльності людей та сучасними воєнними діями російсько-української війни. Вони є одними з найбільш суттєвих чинників порушення екологічної рівноваги в зв'язку із забрудненням повітря, водних ресурсів, ґрунтів, впливу галузей промислового та аграрного виробництва, енергетики, транспорту тощо. У **висновках** підкреслюється важливість формування нової екологічної культури у здобувачів освіти в контексті глобальних викликів сьогодення та цілей сталого розвитку. Теоретичні знання здобувачів освіти мають доповнюватися також їх морально-етичними принципами розуміння природи, як надважливої цінності – основи існування людської цивілізації. Саме це має відігравати основну роль у формуванні нової екологічної культури у здобувачів освіти.*

Ключові слова: здобувачі освіти, освітній процес, екологічна культура, цілі сталого розвитку, глобальні виклики, екосистеми, практичні уміння та навички, галузі господарства, довкілля.

Formation of a new ecological culture among applicants for education in the context of sustainable development

Liudmyla Mykhailivna Volovyk

Candidate of Geography Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Ecology, Geography and Teaching Methods, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 30 Sukhomlynskoho Str., Pereiaslav, Kyiv Oblast, 08400, tel. 063-828-17-70, e-mail: volovyk0606@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-6914-4561>

Tamara Mykolayivna Chornostan

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Director of the Yagotyn Institute of the Private Joint-Stock Company «Higher Educational Institution of the Interregional Academy of Personnel Management», Yagotyn city, Kyiv region, str. 19 Vynnychenka, sq. 32, tel. 067-791-05-93, e-mail: yahotynmaup@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2076-2136>

Ekaterina Vladimirovna Kovalskaya

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Ecology, Geography and Teaching Methods, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 30 Sukhomlynskoho Str., Pereiaslav, Kyiv Oblast, 08400, tel. 093-828-17-70, e-mail: ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3288-0121>

Abstract. *The article is aimed at studying the theoretical foundations of the formation of a new ecological culture among applicants for education in the context of sustainable development, the challenges of the present and the impact of the russian-*

ukrainian war on the environment. Features of formation of ecological culture in applicants for education during the educational process and extracurricular activities, which include education, upbringing, personality development, formation of practical skills and abilities aimed at application in further educational activities, are characterized. The key factors of formation of the state of natural and social habitat - urbanization, industrialization, as well as peculiarities of the use of natural resources that reach a critical limit and significantly affect the ecosystems of territories, negatively changing them, have been studied.

The following methods are used in the work: analysis, synthesis, comparison, modeling, forecasting. Various aspects of the educational process of formation of a new ecological culture among applicants for education in the context of sustainable development are analyzed, taking into account the results of scientific works on this topic of Ukrainian and foreign scientists. The results consider the theoretical and methodological principles of the formation of ecological culture among applicants for education in connection with the sharp deterioration of the ecological situation due to the economic activity of people and modern military operations of the russian-ukrainian war. They are one of the most significant factors of violation of ecological balance in connection with pollution of air, water resources, soils, influence of industries of industrial and agricultural production, energy, transport, etc. The conclusions emphasize the importance of forming a new ecological culture among applicants for education in the context of global challenges of the present and sustainable development goals. Theoretical knowledge of applicants for education should also be supplemented by their moral and ethical principles of understanding nature as an extremely important value - the basis of the existence of human civilization. This is what should play the main role in the formation of a new ecological culture among applicants for education.

Keywords: *applicants for education, educational process, ecological culture, sustainable development goals, global challenges, ecosystems, practical skills, sectors of economy, environment.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування нової екологічної культури є надзвичайно важливою та актуальною проблемою, особливо в контексті сучасних викликів, пов'язаних із взаємодією людини з природою. Нині екологічна проблема охоплює не лише питання ресурсоспоживання чи ресурсозбереження, але й потребує усвідомленого, планомірного ставлення до навколишнього середовища, яке саме й базується на високому рівні екологічної свідомості.

В умовах інноваційного розвитку суспільства питання збереження екосистем та безпечної життєдіяльності є основою подальшого існування людської цивілізації. Формування екологічної культури розпочинається ще з раннього дитинства через навчання дітей турботі про природу, раціональне використання та збереження ресурсів і розуміння їхнього впливу на екосистеми. Кожне наступне століття потребує від природи все нових і нових ресурсів, незважаючи на те, що удосконалюється система господарювання, з'являються нові технології, альтернативні замінники природних компонентів у сфері діяльності людини, але вплив на навколишнє природне середовище постійно зростає, та на жаль, зміни довкілля є негативними.

Сучасний світовий розвиток зіткнувся з безпрецедентними проблемами, пов'язаними зі зростанням чисельності населення, регіональною соціальною нерівністю, науково-технічним прогресом, екологічними кризами, спричиненими антропогенним навантаженням на природу, зміною довкілля. ООН визначила 17 цілей сталого розвитку планети до 2030 року, виконання яких сприятимуть створенню потужної основи для покращення життя людей та збереження планети. Цілей сталого розвитку неможливо досягти без відповідної підготовки молоді через систему освіти та виховання, оскільки саме якісні знання, практичні навички та уміння, застосовані у професійній діяльності, сприятимуть побудові стабільного та екологічно збалансованого життя на планеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування екологічної культури у здобувачів освіти знайшли відображення у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Розробкою теоретичних та практичних аспектів формування екологічної культури, екологічної свідомості, природокористування та відповідального ставлення молоді до природи присвячені праці В. Андрущенко [4], Д. Кузьмича [8], Л. Курняк [9], І. Ліпича [10], В. Червонецького [13], М. Швед [14], М. Хилька [11], Л. Юрченко [15, 16] та ін. У них розкриті основні категорії екології як цілісного знання про життя, теоретичні аспекти змісту, мети, методів і форм екологічної освіти, екологічного мислення, екологічної культури молоді, що передбачають кардинальні зміни людської діяльності з метою збереження комфортного й безпечного довкілля.

Питанню екологічної освіти здобувачів, проблемам екологічних криз, порушенню екологічної рівноваги ландшафтів присвячені дослідження зарубіжних учених: Goldsmith E., Allen R. R. [1], G. Barker, Ch. Geesteranus W. R. Catton, D.D. Chiras [8], D. H. Meadows [2], D. L. Meadows, J. Randers [2], V. Ward [3] та інші.

Проблема гармонізації стосунків між людиною і природою є однією з ключових у сфері сучасної освіти та виховання. Вона набуває особливого значення в умовах загострення екологічних проблем на глобальному рівні. У педагогічних концепціях минулого ці питання реалізовувалися шляхом формування у здобувачів освіти поваги до природи, усвідомлення її цінності та виховання відповідного ставлення до використання та збереження природних ресурсів. Сучасна практика освітніх досліджень, зокрема за кордоном, активно акцентує увагу на формуванні екологічної культури як важливого інструменту сталого розвитку. Іноземні дослідники розглядають різні аспекти цієї проблеми: історичні аспекти екологічної освіти та культури досліджував А. Осаму, проблеми екологічної підготовки вчителів у США - О. Дрейер; методологію екологічної освіти - М. Бауер та інші [14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених щодо формування екологічної культури у здобувачів освіти, постають нові вимоги сьогодення щодо даного питання. Кожний регіон світу відчуває негативні зміни в довкіллі через низку чинників, головними з яких є людська діяльність. Для довкілля нашої країни це надзвичайно болюче питання, оскільки країна перебуває у жорстокій російській повномасштабній агресії. Нині вплив воєнних дій на навколишнє природне середовище у десятки разів перевищує ризики від господарської діяльності. Дане дослідження присвячене формуванню у здобувачів нової екологічної культури, що базується на з'ясуванні причин руйнівних змін в екологічній системі територій та окресленні можливих шляхів виходу з екологічної кризи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні теоретичних та методичних засад формування нової екологічної культури у здобувачів освіти у контексті сталого розвитку, викликів сьогодення та впливу російсько-української війни на довкілля, з'ясуванні особливостей формування екологічної культури у здобувачів освіти під час освітнього процесу та позанавчальних заходів, які включають навчання, виховання, розвиток особистості, формування практичних умінь та навичок, необхідних для здійснення екологічної освіти у соціумі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Розвиток сучасного суспільства супроводжується інтенсивним залученням науки та технологій. Проте зростання економіки, спрямоване на максимізацію прибутків, часто супроводжується недооцінкою або навіть ігноруванням впливу на природу, що вже призвело до серйозних екологічних проблем. Е. Дж. Мішан (E. J. Mishan) в 1967 р. попередив «про високу вартість економічного розвитку та катастрофу цього розвитку в майбутньому» [8].

Зміна століть характеризується не тільки змінами в удосконаленні продуктивних сил, інноваційному розвитку всіх сфер людської діяльності, що пришвидшує використання природно-ресурсного потенціалу, але й ставить перед людством нові вимоги подальшого розвитку та гармонійного співіснування з природними законами, усвідомленням своєї справжньої ролі в біотичній регуляції. Суспільство має надзвичайно складні завдання: здійснити глибокі зміни у власній свідомості, сформулювати та добровільно прийняти обмеження й заборони, що диктуються законами розвитку географічної оболонки, навчити та виховати нове покоління здатне досягти на національному рівні цілей сталого розвитку.

Взаємодія людини з природою залишається однією з найбільш актуальних проблем сучасного світу, а ключовий аспект у справі ефективного використання й збереження природних ресурсів полягає в підвищенні рівня екологічної освіти, формуванні нової екологічної культури у всього населення, особливо серед молодого покоління. Екологічна культура – це система органічно взаємопов'язаних елементів природоперетворюючої діяльності людини і її теоретико-моральної оцінки, яка обов'язково враховує соціально-екологічні принципи та вимоги [10].

Поняття «екологічна культура» зазвичай розкривають через поєднання ключових її складових: екологічну грамотність, розуміння законів і механізмів функціонування екосистем; здатність працювати з екологічною інформацією; рівень екологічної свідомості; оволодіння екологічною термінологією, мисленням та навичками, які забезпечують належну екологічну поведінку; а також риси характеру, що сприяють відповідальним діям у довкіллі.

Екологічні знання набуваються в процесі екологічної освіти, однак вона не обмежується лише накопиченням знань. Її завдання також полягає у формуванні характеру особистості, розвитку навичок і здібностей, необхідних для ефективної адаптації до умов ринкової економіки.

Екологічні проблеми трансформуються у виклик щодо перетворення хаотичного впливу людей на природу на усвідомлену, цілеспрямовану і систематичну взаємодію з нею. Подібний підхід можливий лише за умови формування в кожній людині високого рівня екологічної культури і свідомості, які починають розвиватися з раннього дитинства і супроводжують людину упродовж усього життя.

Освітній процес здобувачів освіти передбачає низку освітніх компонентів та позанавчальних заходів, які сприяють засвоєнню мети і завдань екологічної освіти в умовах сталого розвитку, формуванню поняття про сучасні принципи неперервності освіти, озброєнню якісними теоретичними знаннями та практичними вміннями, необхідними для формування екологічного мислення, світогляду, свідомості та формуванню нової екологічної культури.

Екологічна освіта в нашій державі почала формуватися лише після Стокгольмської конференції ООН з питань навколишнього середовища у 1972 році, в основу якої було покладено ідеї наукових праць: «Програма для виживання» Е. Голдсмита (E. Goldsmith) і Р. Аллена (R. Allen) [1, 144 с.], «Лише одна Земля: догляд і обслуговування Маленької Планети» Б. Уорда П (B. Ward) [3, 256 с.] та «Межі зростання» Д. Мідоуз (D. Meadows) і Ю. Рандерса (J. Randers) [2, 338 с.].

Основними завданнями екологічної освіти, спрямованими на формування екологічної культури, є виховання любові до природи рідного краю, а також розвиток особистої відповідальності за стан довкілля як на місцевому, так і на регіональному та національному рівнях [6].

Формування нової екологічної культури у здобувачів освіти здійснюється через вирішення освітніх, виховних та розвиваючих завдань. В Україні така підготовка організовується як через формальну екологічну освіту (навчальні заклади), так і через неформальну (бібліотеки, громадські організації, позанавчальні заклади тощо). Ключову роль у цьому процесі відіграють заклади

загальної середньої освіти, фахової передвищої та вищої освіти, позанавчальні установи.

Формування у здобувачів освіти нової екологічної культури та свідомості здійснюється через структурований і цілеспрямований процес пізнання системи наукових знань про природу та суспільство, а також розвитку поглядів і переконань, які сприяють формуванню відповідального ставлення їх до довкілля. Реальний показник цього процесу виражається в практичних діях здобувачів освіти стосовно природного середовища, що узгоджуються з нормами людської моралі.

Актуального значення набуває опанування здобувачами освіти наукових знань про навколишнє середовище та складні взаємозв'язки в природі, що сформувалися упродовж тривалого історичного періоду; розвиток дослідницьких знань і навичок, спрямованих на підвищення інтелектуального потенціалу, творчості та ділової активності; усвідомлення важливих екологічних проблем сучасності та їх значення для особистого життя; виховання нової екологічної культури й свідомості, а також розуміння своєї нерозривної єдності з природою.

Людині необхідно навчитися аналізувати стан навколишнього середовища, приймати зважені та раціональні рішення для його покращення, а також передбачати негативні наслідки своєї діяльності, щоб уникати шкідливого впливу у всіх сферах діяльності. Формування екологічної культури необхідно розпочинати з раннього віку, продовжуючи в закладах загальної середньої освіти, фахової передвищої та вищої освіти. Здобувачі освіти мають займати активну позицію у питаннях раціонального використання природних ресурсів, збереження екосистем, гармонійного співіснування з природою.

Моральний рівень кожної людини має бути високим і бездоганим. Надзвичайно важливу роль у формуванні екологічної культури здобувачів освіти відіграють навчальні заклади. Екологічна складова має інтегруватися у всю навчально-виховну діяльність, сприяючи розвитку екологічного мислення та

екологічної культури. Це один з ключових напрямів роботи кожного закладу освіти не тільки під час освітнього процесу, але й проведення позанавчальних заходів. Активна інтеграція цих ініціатив в освітні компоненти освітніх програм дозволить молоді оволодіти низкою компетентностей та досягнути програмних результатів з даної проблематики, відповідально ставитися до стану довкілля та його збереження.

Дидактичні принципи, такі як свідомість та активність, наочність, систематичність й послідовність, міцність, доступність, науковість, а також зв'язок теорії з практикою, відіграють ключову роль у формуванні екологічної культури. Їх урахування сприяє раціональному структуруванню змісту, вибору підходів та установок під час освітнього процесу та пошуку шляхів реалізації екологічних завдань.

Формування екологічної культури передбачає оволодіння здобувачами екологічних знань, умінь та навичок, заохочення їх до участі в продуктивній, суспільно значущій діяльності, спрямованій на взаємодію з довкіллям і раціональним використанням ресурсів. Це проявляється у конкретних діях та встановлює реальні форми екологічних відносин.

Молодь має оволодіти розумінням проблем свого міста чи села, зокрема місцевої екосистеми, усвідомити важливість створення заповідників та природоохоронних територій. Не менш важливо ознайомлюватися з глобальними екологічними викликами, а також вивчати особливості природи рідного краю. Водночас необхідно розвивати вміння прогнозувати, як виглядатиме їхнє місто чи село через 50-100 років.

Формування екологічної культури передбачає відповідальне ставлення до навколишнього середовища, підготовку особистостей, здатних активно діяти, поширювати екологічні ідеї, захищати та покращувати стан довкілля. Без практичної діяльності досягнути такого відповідального ставлення до природи неможливо.

Висновки. Отже, формування екологічної культури у здобувачів освіти доцільно розглядати через призму екологічної освіти та виховання. Спираючись на філософські ідеї щодо взаємодії людини, суспільства та природи, а також природи і культури, його суть можна визначити як процес формування екологічної свідомості. Ця свідомість охоплює ключові аспекти, такі як світогляд, взаємини, цінності та поведінку.

Екологічна культура є соціокультурним феноменом, педагогічна інтерпретація якого сприяє вільному розвитку інтелектуальних і духовних якостей здобувачів освіти в контексті їхнього мікро-, мезо- та макросередовища. Воно спрямоване на формування наукового світогляду, досвіду соціальних взаємин і системи цінностей, пов'язаних із природою, довкіллям і людьми. Такий підхід орієнтує здобувачів освіти на свідому діяльність, спрямовану на збереження життя на планеті для сучасного суспільства та майбутніх поколінь. Метою та результатом формування нової екологічної культури здобувачів освіти є еколого-світоглядна їх позиція усвідомлення нерозривної єдності між набутими знаннями та уявленнями про природу, емоційно-почуттєвим і ціннісним ставленням до неї (внутрішня культура), а також відповідними вміннями, навичками й потребами у взаємодії (зовнішня культура), що базуються на гармонізації взаємозв'язків у системі «Природа — Людина».

Список використаних джерел

1. Goldsmith E., Allen R. Blueprint for survival, Penguin Books Ltd, 1973. 144 p. URL : <https://theecologist.org/2012/jan/27/ecologist-january-1972-blueprint-survival> (дата звернення 09.01.2025)
2. Meadows D., Randers J, Meadows D. Limits to Growth: The 30-Year Update, Chelsea Green Publishing Illustrated edition, 2004. 338 p. URL : <https://www.peakoilindia.org/wp-content/uploads/2013/10/Limits-to-Growth-updated.pdf> (дата звернення 07.01.2025)

3. Ward B. Only One Earth: The Care and Maintenance of a Small Planet, W.W. Norton & Company, 1973. 256 p. URL : https://www.yakaboo.ua/only-one-earth-the-care-and-maintenance-of-a-small-planet.html?srsltid=AfmBOorraR_m25KN5JF0FUmjSG9-zWXg_CxCAf8McoYut3tHG7rC07Dd (дата звернення 14.01.2025)
4. Андрущенко В. П. Екологічна політика і освіта: проблеми становлення. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю. К. : Знання України, 2004. С. 25–34
5. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього середовища (Стокгольм, 1972.). *Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля*. Львів, 2009. 203 с.
6. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2011. №26. 218 с
7. Концепція розвитку освіти в Україні на період 2015–2025 рр. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT1078> (дата звернення: 12.01.2025).
8. Кузьмич Д. Екологічна культура молоді як важливий чинник безпечного розвитку суспільства майбутнього. *Молодь і ринок*. №3 (223), 2024. С.146-151.
9. Курняк Л.М. Екологічна культура: поняття та формування. *Збірник наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. №10. С. 48–51.
10. Ліпич І.І. Екологічна діяльність як складова соціокультурного процесу: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2008. 18 с.
11. Хилько М. І. Екологічна безпека України : навч. посіб. Київ : б. в., 2017. 266 с.
12. Цілі сталого розвитку. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення 12.01.2025).
13. Червонецький В. В. Екологічна освіта учнів у школах країн європейського регіону та Північної Америки: монографія. Луганськ : Вид-во СНУ ім. Даля, 2005. 312 с

14. Швед М. Тенденції розвитку зарубіжної екологічної освіти. *Вісник Львівського університету*. Серія педагогічна. 2003. Вип.17. С. 167-174.
15. Юрченко Л.І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки монографія. Київ : ПАРАПАН, 2008. 296 с.
16. Юрченко Л.І. Екологічна культура як системотворчий чинник екологічної безпеки: автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.04. Харків, 2009. 31 с